

J.R.R. Tolkien

Una guia de lectura

Fa poc vaig viure un moment especialment emocionant, com a professor de literatura i com a lector. Circumstàncies diverses em van fer saber, en un mateix cap de setmana, què estaven llegint alguns nois de 13 i 14 anys d'edat. I va resultar que tres d'ells avançaven en la lectura de *El senyor dels anells*, de Tolkien, i que tots tres havien anat més enllà del punt fins al que arriba la pel·lícula estrenada fa poc als cinemes. No era un llibre obligatori. No volien quedar bé. No era una aposta. Senzillament, la història els havia captivat. Fins al punt que alguns confessaven haver dormit menys del compte alguna nit, o haver retardat obligacions, o deixat de banda aficions que fins aquell moment semblava impossible desplaçar (aclareixo que no considero gaire positiu llegir sense moderació, però és símptoma que s'està assolint un hàbit lector consolidat, que convindrà posar al seu lloc amb una mica de pràctica i esforç). Pot sorprendre, perquè d'entrada no sembla un llibre fàcil, per tantes coses... Ni ho sembla ni ho és. Algun d'aquells nois em va dir que "entrar" al *Senyor dels Anells* li havia costat, perquè la primera part és feixuga per als no iniciats. En tenia referències prou bones com per perseverar en l'esforç, ho va fer, i se'n va sortir.

Aquesta anècdota és un bon exemple del que m'agradaria aconseguir amb aquest article. Llàstima que els fets hagin succeït abans d'escriure'l, i que només en siguin una causa, i no una conseqüència. Però, ja ho deixo clar des del principi: faré el possible en aquests paràgrafs per a guanyar nous adeptes de Tolkien. Penso que la seva obra té categoria i qualitat suficients com per animar a la prova de llegir-ne alguna cosa. Sincerament, estic tan convençut de les sorpreses gratificants que Tolkien ens pot donar que seria una llàstima que algú se les perdés per no estar avisat.

Potser es podria esperar que expliqués perquè Tolkien és tan bo, però aquesta no és la finalitat d'aquest escrit. Per raons d'espai i d'adequació al contingut ho consideraré com una veritat generalment acceptada (i més ara, que n'han fet una pel·lícula d'èxit). Més aviat he procurat elaborar una guia de lectura de l'obra de Tolkien. Una mena de mapa dels seus escrits i els que se'n deriven, per encertar el punt idoni d'inici i per garantir una lectura no traumàtica, que permeti fer lectors de Tolkien de per vida. Per desgràcia, massa gent ha deixat Tolkien de banda per començar pel llibre inadequat.

Això d'una guia de lectura pot semblar pretencios. Considero que una ullada a la bibliografia adjunta us farà conscients de l'extensió de l'obra de Tolkien. A més, no es planteja només la qüestió de quines obres llegir, sinó d'altres tan interessants com en quin ordre fer-ho, o amb quin centre d'interès principal. Tolkien permet diferents lectures. És un autor especialment aconsellable per descobrir el plaer de la relectura, que és un dels drets que Pennac considera inalienables de qualsevol lector.

Una primera qüestió que es pot plantejar és: què val la pena llegir? Comencem per aquelles persones que no han llegit mai res de Tolkien. *El hòbbit* és la seva lectura, el punt d'inici ideal. No cal un gran nivell lingüístic, ni hi ha un mínim d'edat, la història combina prou acció, humor i fantasia, té una durada molt correcta... A més, és un bon filtre. El que no pugui acabar *El hòbbit* perquè ho troba massa fantasiós, perquè allò no toca de peus a terra, probablement no aguantarà *El senyor dels anells*, però se n'adonarà amb menys esforç. *El hòbbit* pot tenir un saludable efecte introductor al món creat per Tolkien. La lectura següent és, evidentment, *El senyor dels anells*. Aquest llibre és, des del meu punt de vista, l'obra mestra de Tolkien. La més acabada, la més perfecta literàriament, la que transmet a la perfecció tot l'esforç creatiu previ del autor. Els elogis envers *El senyor dels anells* podrien no acabar. Només assenyalar que el primer volum pot resultar una mica desencoratjador, perquè l'acció trepidant triga a aparèixer. Cal ser ja un enamorat de Tolkien per trobar delicioses les primeres cent planes. Però qualsevol lector amb una mica de paciència arribarà a superar-les sense problemes, i l'esforç és realment profitós. Una última advertència. Si llegiu *El senyor dels anells* en una edició en tres volums, no hi tindreu inclosos els *Apèndix*, que són una mena de conclusió de les històries dels protagonistes força interessants. Algun capítol és més "erudit", però agraireu la lectura d'aquells que fan durar una mica més la història si (increïble!) se us ha fet curta.

I què fem un cop s'ha acabat el *Senyor dels Anells*, i els *Apèndix*, i tot plegat? Crec que és el moment d'entrar en el món de la Terra Mitja per ordre cronològic, que vol dir des del principi cap al final. *El Senyor dels Anells* és la conclusió d'una història molt més llarga relatada a *El Silmarillion*. Aquest llibre, que Tolkien no va concebre com a tal, és un recull d'històries que formen una veritable cosmogonia, una història del món des del seu principi. Però no del món real, sinó del món fantàstic creat per Tolkien. És molt semblant als *corpus* llegendaris de la majoria de civilitzacions, misteriosament paral·lels pel que fa a la creació del món, la lluita entre el bé i el mal, l'existència de l'home, la seva relació amb la Divinitat... És aquí on trobarem explicats els orígens de les criatures que després apareixen, amb la naturalitat més gran, a les altres obres de l'autor: nans, elfs, hòbbits, trolls, orcs, mags... Llegint *El Silmarillion* s'entén la sensació de solidesa i coherència que donen els altres títols de la saga de la Terra Mitja, que fan tan real des del principi un món poblat d'éssers fantàstics. El que Tolkien escriu és només la punta de l'iceberg d'una ficció literària perfectament definida i elaborada, que suporta amb escreix les narracions. Abans he dit que *El Senyor dels Anells* era, per a mi, l'obra mestra de Tolkien. Però *El Silmarillion* és la meva preferida. Per la seva immensitat, per la profunditat de plantejament, pel to èpic d'algunes històries, o la vessant tràgica d'altres. Potser és una argumentació molt sentimental, però personatges com Fëanor, Beren i Luthien, Turin Turambar, o llocs com Gondolin, la ciutat secreta, o Vinyamar, o l'illa de Númenor, van omplir d'imatges grandioses la meua adolescència.

Entusiasmar-se amb *El Silmarillion* és condició indispensable per seguir llegint obres de Tolkien ambientades en la Terra Mitja. L'editorial Minotauro n'ha publicat un bon grapat, totes editades per Christopher Tolkien, fill de l'autor. Són llibres per a afeccionats incondicionals, llibres sense la unitat i la perfecció dels anteriors. Molts d'ells són esbossos, primeres versions, o històries incompletes pel que fa a la redacció. Això els fa repetitius de vegades, o mancats de consistència narrativa. Per a mi són especialment interessants els *Cuentos inconclusos* (també en català, a Edhasa), que ja es troben en germen a *El Silmarillion*. Els altres, com *El libro de los cuentos perdidos*, o les històries de la Terra Mitja i *El Senyor dels Anells*, són interessants per conèixer la gènesi literària de les grans obres de l'autor, i tenen l'encant d'una obra de teatre vista des de la tramoia o d'un documental sobre com es va filmar una pel·lícula. Té un cert encant, però no la màgia de l'obra de teatre o de la pel·lícula.

Per conèixer millor Tolkien trobo molt interessant la lectura de tres contes breus deliciosos: *Gil, el pagès de Ham*, *Fulla de Niggle* i *El ferrer de Wootton Major*. Són tres obres allunyades del món de la Terra Mitja, però molt indicatives de la concepció que Tolkien tenia de la fantasia i de la creació literària. La primera, la del pagès de Ham, ens presenta les aventures de Gil, un antiheroi molt típic de Tolkien (també són antiherois Bilbo, i Frodo, i no diguem Sam). La història està ambientada en un marc llegendari medieval, i traspua humor per tots costats. La segona, *Fulla de Niggle*, és una al·legoria sobre la creació artística, amb un pintor que ben bé podria ser Tolkien si fos escriptor. La tercera narració, potser la més enigmàtica, *El ferrer de Wootton Major*, fa una reflexió sobre el do de la creació literària i la misteriosa relació entre el món real i l'imaginari. Tots tres són molt breus i fàcils de llegir, i ben meditats encaixen a la perfecció amb les obres majors de Tolkien. Per dir-ho d'alguna manera, són una declaració d'intencions, que s'entén molt millor si es complementa amb la lectura dels seus assajos i cartes, també publicats per Minotauro.

Només queden per esmentar els llibres infantils de Tolkien, com les cartes de Nadal o els contes que escrivia i il·lustrava per als seus fills. Mai va fer-ho amb intenció de publicar-los, però tenen la seva gràcia, i bones dosis d'humor i d'imaginació. Evidentment, són el millor regal que un pare fanàtic de Tolkien pot fer als seus fills si vol que li segueixi les passes.

Aquesta guia de lectura no vol ser només un llistat d'obres per gaudir. També voldria suggerir diverses maneres de gaudir aquestes obres. Tolkien és un autor que, com he dit abans, facilita la relectura. Malgrat saber el desenvolupament de l'acció, *El hobbit*, *El Senyor dels Anells*, o *El Silmarillion* es poden fruit igual o més en una segona o tercera lectura que en la primera, sense buscar res més que passar-ho bé llegint. Hi ha, però, maneres ben específiques de fer aquestes relectures, de les què m'atreveixo a presentar algunes propostes.

Per exemple, fer una lectura lingüística o filològica de *El Silmarillion*. Sabem que Tolkien era, sobretot, un filòleg, enamorat de la literatura i de les llengües. És aquest amor el que el va portar a crear llengües noves. I, com a bon filòleg, mirava de buscar la història d'aquestes llengües: d'on venien, perquè havien evolucionat d'aquesta manera i no d'aquella altra, amb quins altres idiomes havien estat en contacte... Això el va portar a crear diferents races, humanes o no, suport imaginari de llengües imaginàries, que en el decurs dels segles es creuaven, es transmetien coneixements, lèxic, abecedaris, maneres de pronunciar... Aquest és el veritable origen dels elfs, nans, homes... que pul·lulen per les planes de *El Silmarillion*. Això fa de la filològica una de les lectures possibles.

Però n'hi ha més. Tolkien, un veritable erudit, bolca en els seus escrits bona part de la tradició literària occidental. És fascinant anar descobrint en les seves planes els paral·lelismes amb obres de l'antiguitat. Podem trobar-hi mites molt semblants als de la tradició greco-romana, arguments propis de les eddas nòrdiques o dels mabinogi celtes, reminiscències dels *romans* francesos de temàtica artúrica, i no diguem res dels cantars de gesta europeus... Tampoc hi falta la *Biblia*. Aquesta lectura necessita uns bons coneixements de literatura universal, però també pot provocar-ne la necessitat d'adquirir-los.

Alguns s'han especialitzat en relectures de *El Senyor dels Anells*. Tolkien era un apassionat de moltes coses, però sobretot de la bellesa. Hi ha qui llegeix *El Senyor dels Anells* fixant-se especialment en les sortides i postes de sol. Sorprenen les desenes de maneres diferents de descriure-les que s'hi poden trobar. També era un gran afeccionat als mapes (els de *El hòbbit* i *El Senyor dels Anells* són seus) i totes els itineraris que apareixen són d'un gran realisme i coherència geogràfica si tenim en compte que cap dels llocs descrits existeix realment. Fins i tot és factible una lectura botànica. Les plantes fascinaven Tolkien, especialment els arbres. Les plantes en general, i els arbres en particular, tenen descripcions precises i es corresponen amb els del món real. Tolkien sap els seus noms, les seves característiques, les virtuts i les estacions de moltes plantes. El seu protagonisme és més que evident: el bosc vell, els ents, els ucorns... Quan els idealitza i en crea de nous, s'hi recrea, com es pot comprovar en els mallorns de Lothlorien. En canvi, Tolkien no tracta igual els animals. Les àligues i els llops tenen un protagonisme, però ambdós estan idealitzats i són descrits d'una forma més aviat maniquea. Potser els cavalls i els ponis resulten més propers. En realitat, els animals més ben descrits són els fantàstics, i els altres, gairebé sempre, es poden relacionar amb un referent literari anterior.

Són propostes de lectura, s'ha de reconèixer, agosarades. Però encara m'agradaria afegir-ne una altra, de més seriosa: la dels valors. Penso que no cal oblidar l'humanisme cristià de Tolkien. Què és per a ell l'home? Quin futur li veu? Quines esperances hi posa? Tolkien va ser combatent a la Primera Guerra Mundial, i testimoni de la Segona. Va viure els grans avenços i les evidents pèrdues de la primera meitat del segle XX. Per a un idealista com ell, un romàntic, devia ser un cop dur. Però la seva obra és plena d'un optimisme sorprenent, d'una capacitat de triomf del bé sobre el mal gairebé infantil. Era així? Penso que no, si tenim en compte la seva manera de viure la fe, i la seva confiança en el millor de l'home: les seves virtuts, la capacitat d'heroisme i de donació als altres. Tots els seus herois són un ideal d'home. Potser exagerat? Potser... No en el cas dels hòbbits, tan dèbils i propers als homes normals, i tan capaços de coses grans per sentit de responsabilitat, de solidaritat, d'amistat o... simplement, d'amor a la terra.

Queden molts aspectes per comentar. A la bibliografia adjunta, que he procurat que fos el més exhaustiva possible en català i en castellà, hi podeu trobar moltes referències vàlides per conèixer millor aquest autor i la seva obra, en qualsevol dels seus aspectes. Potser costarà un esforç començar, però Tolkien penso que el val.